

Пам'яті великого митця

(До 10-річчя з дня смерті П. К. Саксаганського)

Десять років тому київці проводжали в останню путь свого любимого майстра сцени, народного артиста СРСР Панаса Карповича Саксаганського. Його поховали на старому Байковому кладовищі, на історичній «алей корифеїв», де вже стояли мармурові статуї Марії Заньковецької, Миколи Садовського, Миколи Лисенка — його друзів і соратників у славному подвигу служіння народу на ниві рідного мистецтва.

За рік до того вся громадськість Радянської України урочисто відзначувала 80-річчя життя П. К. Саксаганського, п'ятдесят сім років якого було віддано театру.

Відповідаючи на привітання своїх численних друзів і шанувальників, Панас Карпович писав:

«Коли людині минає 80 років, її кров не згріває тіла, як колись. Мене згріває яскраве сонце соціалізму, яке щедро посилає свої життєдайні промені вільним народам радянської Батьківщини...»

Перед моїми очима стеляться неосянні простори країни соціалізму, стають величні образи її героїв, і я щасливий за них...

Базкові мрії стали дійсністю. Я бачу, як радянський народ, керований великою партією більшовиків, керований Сталіним, впервено крокує до комунізму, і хвиля гарячої радості наповнює моє старе серце...»

І з глибини схвилюваного серця вислітають полум'яні слова найкращих побажань:

«Хай живе прекрасна наша сучасність і її славі творці!»

Хай живе рідна комуністична партія!

Хай живе Титан і Прометей соціалізму — великий Сталін!»

Сердечні, прості, ширі слова знайшлися у нього і для молодого покоління, батьківська теплота відчувалася в кожному його слові...

«І я був такий молодий і завзятий, як і ви. Прагнень і бажань було багато, та здійснити їх в той час фельдфебеля-царя було майже неможливо. Але я вірив у те, що трудящий люд не може залишитися довічно рабом. І я вирішив обрати професію, яка шодня зв'язувала мене з моїм народом. Своє мистецтво я віддав служінню народові. Не легка, важка була путь крізь поліцейські переслідування, цензурні утиски, царські укази. Та хіба заборонили вільний дух народу?»

Тільки за радянської влади, тільки завдяки великому Сталіну мистецтво розквітло, забуло, засяло...»

Треба пам'ятати, що в ті дні на заході Європи вже палахкотіла війна, що її чорнопривали хмари наближалися до кордонів радянської мирнолюбної країни. Мудрий старик, немовби передчуваючи можливість грізних подій і на рідній землі, нагадував молодому поколінню про його обов'язок перед Батьківщиною:

«Бережіть нашу молоду, прекрасну радянську країну, любіть її і захищайте до останньої краплі крові, до останнього подиху життя».

Цей лист до радянської молоді було написано 16 травня 1939 року. Після того минуло тільки два роки, і над Києвом закружляли фашистські круки. А коли доблесна Радянська Армія вигнала лютого ворога з нашого славного міста, воїни-визволителі покладали квіти на могилу старого

друга в знак того, що його заповіті про захист Батьківщини роки чекали виконати.

У творчому житті Панаса Карповича Саксаганського було три періоди. Перший — це роки творчого цвітіння, поривів, творчих успіхів і глибокої віри в пишний розквіт рідного мистецтва. Смерть старшого і любимого брата Івана Карповича, який підтримував у ньому віру в себе, в свої сили, поклала кінець цьому осяйному періоду його артистичної діяльності. Це сталося у 1907 році... Позаду залишалося чверть віку творчої роботи, яка принесла йому ім'я справжнього, самобутнього, яскравого і, навіть сьогодні ми скажемо, неповторного майстра театрального мистецтва.

За ці роки було ним зіграно понад п'ятдесят ролей у п'єсах Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Кропивницького, Старницького і головним чином (понад двадцять п'ять ролей) — Карпенка-Барого. Але Котляревський і Квітка-Основ'яненко — це далекі предки. У 1904 році помер Старницький, а з ним поступово сходили зі сцени і його п'єси, адебітного історико-романтичного характеру. У 1910 році помер Кропивницький, який вже давно залишив перо драматурга, та й кращі з його п'єс теж значною мірою віджили свій вік, а смерть Карпенка-Барого завдала найтяжчого удару українській драматургії. Великий майстер сцени переживав тяжкі часи духовної самотності.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, з відродженням усього економічного і культурного життя України, відроджується також прекрасна творчість Панаса Карповича. Це — третій етап його діяльності.

У справді геніальному задумі П. Саксаганський, як режисер, опрацював образ Отелло, в ролі якого виступав тоді ще молодий але безумовно обдарований артист М. Романишинський в театрі ім. Заньковецької. Весь образ за задумом режисера треба

було наповнювати не рисами театрального «слюдія», а справжніми людськими стражданнями героя, який став жертвою підступності і чвар. Ця постановка була здійснена у 1924—25 роках. Чорношкірий «мавр» — людина великих, глибоких почуттів, загартований воїн з довірливим серцем князя — і «білошкірий» його — холодний злочинець, винуватець загубелі ніжної Ледемони і благородного чесного Отелло, — таке режисерське творче тлумачення не мало нічого спільного із загальноєвропейською традицією, що панувала в ті часи на чужоземних сценах. Коли нам доводилося з цього приводу розмовляти з П. К. Саксаганським, він відкривав куточок своєї творчої душі.

— Я думав про того Отелло, який так покоровив, схвилював і захопив нашого великого Шевченка у творчості знаменитого актора-негра Одріжда. Це повинна бути людина ніжної душі і чутливого серця, ураженого отрутою злочинця. Ішого Отелло Шевченко не міг би полюбити. Ось яка у мене була мрія. Чи пощастило мені здійснити її — нехай судять інші.

Всі оцінили цю роботу дуже високо.

У тому ж театрі ім. Заньковецької Панас Карпович блискуче зіграв роль Франца Моора в Шіллєрівських «Розбійниках».

Ми лише побіжно згадали про роки духовної самотності великого майстра сцени, але на це пішло ціле десятиріччя.

Радісні роки відродження прийшли для артиста пізніше, ніж мріялося. Панасу Карповичу не довелося попрацювати на оновленій землі так, як хотілося. Роки брали своє.

Уряд і партія з великою теплотою та сердечністю поставилися до старого борця за народне мистецтво, який в числі перших став у ряди будівників нового, прекрасного життя, нового, прекрасного соціалістичного мистецтва.

«Безмежно щасливий я» — так назвав він свою останню статтю. В кожному рядку — радість і вдячність великому творцеві народного щастя. Тільки останні слова перейняті сумними думками про старість: «Чому ти не служи мені, моя сило, саме тепер, коли так цікаво, так добре жити».

17 вересня 1940 року не стало Панаса Карповича Саксаганського, прекрасного художника з талановитою сім'ю Тобілевичів. Його не забуде щасливий радянський народ, не забудуть його і радянські письменники, гаряче слово яких він чував дуже високо.

— Література, — пише він у своєму посланні до радянських письменників у травні 1939 р., — це сім'я земля, маяк на морі, великий дзвін у горах, що кличе і веде...

І закінчує листа теплими, сердечними словами подяки:

«Представникам нашої дорогої радянської літератури, великим майстрам, носіям наших соціалістичних ідеалів, дорогому голові нашої країни — мов шире, сердечне привітання і глибока подяка за те, що в ці незабутні дні радянського свята соціалістичної культури ви згадали про мене, старого і хворого. Слава вам! На многі літа!».

Всеслод ЧАГОВЕЦЬ.